

Nakşibendî Şeyhi Ahmed Kâsânî'nin Semâ Hakkındaki Düşünceleri

The Thoughts of Naqşhbandî Sheikh Ahmed Kâsânî on Samâ

Ahmet ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assistant Professor, Hakkari University, Faculty of Theology
Department of Basic Islamic Sciences
Hakkari, Türkiye
<https://orcid.org/0000-0003-1928-267X> | <https://ror.org/00nddb461>
ahmetarslan@hakkari.edu.tr

Atf | Cite as

Ahmet Arslan, "Nakşibendî Şeyhi Ahmed Kâsânî'nin Semâ Hakkındaki Düşünceleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55 (Aralık 2025), 45-59.

Yayın Bilgisi | Article Information

Yayın Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

DOI: [10.59149/sduifd.1680711](https://doi.org/10.59149/sduifd.1680711)

Başvuru Tarihi | Submitted: 21/04/2025

Kabul Tarihi | Accepted: 22/12/2025

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (alan editörü ve yayın kurulu), içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeli ile incelendi. Bu makale intihal.net kullanılarak tarandı ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Yazarlık Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Mali Destek: Bu araştırmayı desteklemek için fon kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı ve Lisans: Dergide yayımlanan makalelerin telif hakkı yazarlara, ticari kullanım hakkı ise dergimize aittir. Yayımlanan çalışmalar CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Etik Bildirim:

Mail: sduilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd/policy>

Review: Single anonymized- Two internal (Field Editor and Editorial Board) and Double anonymized- Two external double-blind peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (intihal.net)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: During the preparation of this study, no artificial intelligence-based tools or applications were used. All content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Author Contribution Statement: The author has contributed to the entire work independently.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained through literature review/published sources.

Financial Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Conflict of Interest: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyrights and License: The copyright of articles published in the journal belongs to the authors, but the commercial use rights are owned by our journal. Published works are made available under an open access CC BY-NC-ND 4.0 license.

Complaints:

Mail: sduilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduifd/policy>

Nakşibendî Şeyhi Ahmed Kâsânî'nin Semâ Hakkındaki Düşünceleri

Öz

Semâ, öteden beri süregelen tartışmalara konu olmuş bir uygulamadır. Bazı âlimler semâyı haram sayarken bazıları semânın caiz olduğunu söylemişlerdir. Sûfiler de semâyı savunan müstakil risâleler kaleme almışlardır. Bu konuda eser yazan mutasavvıflardan biri de Ahmed Kâsânî'dir. Kâsânî, 16. Yüzyılda Orta Asya'da yaşamış Nakşibendiyye tarikatına mensup bir sûfidir. Maḥdûm-ı a'zam olarak bilinen Kâsânî, Ubeydullah Ahrâr'ın halifelerinden Muhammed Kâdî Semerkandî'nin yanında tasavvufî eğitimini almıştır. Kâsânî, birçok Farsça eser kaleme almıştır. Vahdet-i vücûdu benimseyen Kâsânî, eserlerinde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden çokça iktibasta bulunmuştur. Yaşadığı dönemde birçok mühim şahsiyet ona iltifat etmiştir. Dönemin önemli siyasî figürlerinden Şeybânî hükümdarı Ubeydullah Han da ona yakınlık göstermiştir. Hükümdar, ondan istifade etmek için Kâsânî'ye bir ev tahsis etmiştir. Kâsânî, devlet adamlarından aldığı destek ve sûfi kişiliği sayesinde, Nakşibendiyye tarikatının Orta Asya ve Doğu Türkistan'da yayılmasında etkili bir rol oynamıştır. Nitekim kendisinden sonra gelen takipçileri Nakşibendî Kâsânîler olarak anılmıştır. Kâsânîyye'nin bazı temsilcileri İstanbul'a kadar gelip tarikatın prensiplerini ve faaliyetlerini yaygınlaştırma çabasında olmuşlardır. Tüm bu bilgiler, Kâsânî'nin çok geniş bir coğrafyada etkili olan önemli bir şahsiyet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, Nakşibendiyye tarikatı genel olarak semâyı karşı katı bir tutum sergilememekle birlikte, bu konuda genellikle ihtiyatlı ve mesafeli bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak Ahmed Kâsânî bu anlayıştan ayrılarak semâyı savunmuş ve bu konudaki görüşlerini *Risâle-i Semâ'ıyye* adlı eserinde kaleme almıştır. Tarikatından farklı bir görüş geliştirmesi, Kâsânî'nin eserinin önemini ortaya koymaktadır. Ancak Kâsânî, Türkiye'de yaygın bir tarikat olan Nakşibendiyye'ye mensup olduğu halde hayatı ve fikirleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu makalenin amacı *Risâle-yi Semâ'ıyye*'yi merkeze alarak Ahmed Kâsânî'nin semâ anlayışını incelemektir. Böylece alanda Ahmed-i Kâsânî hakkında bulunan eksiklik bir nebze de olsa giderilecektir. Kâsânî, risâlesinde semâ ile ilgili bilgi vermeden önce tasavvuf ehlinin şeriata uyduğunu ve silsilelerinin Hz. Peygamber'e ulaştığını söylemiştir. Ayrıca o, risâlesinin başında tasavvufa ön yargıyla yaklaşan bazı kimselerin olduğunu belirtmiştir. O, bu fikirde olan kimselerin risâlesini okuması halinde düşüncelerinden vazgeçeceklerini ifade etmiştir. Bu girişten sonra semâ ile ilgili bilgi verilmeye başlanmıştır. Eserde semânın manevî eğitime faydaları, semânın hükmü ve semânın ne zamandan itibaren sûfiler arasında yaygınlaştığı konularına değinilmiştir. Çalışma, Kâsânî'nin semâyı öncelikle ilk sûfilerin sözleri, uygulamaları ve aklî delillerle temellendirdiğini ortaya koymaktadır. Onun özellikle Cüneyd-i Bağdâdî'nin fikirlerine büyük önem verdiği ve semânın Bağdâdî ile sûfiler arasında yaygınlaştığını ifade ettiği belirlenmiştir. Semâ ile ilgili mutasavvıflara yapılan eleştirilerden dolayı müellifin sık sık sûfilerin şeriata bağlılığını vurguladığı görülmüştür. Kâsânî, semâyı tasavvufî eğitimin vazgeçilmez prensiplerinden biri olarak benimsemiştir. Ancak Kâsânî semânın herkes için faydalı olduğu görüşünde değildir. O, nefsanî duyguları canlandırması durumunda semânın caiz olmadığının altını özellikle çizmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Semâ, Nakşibendiyye, Ahmed Kâsânî, Kâsânîyye.

The Thoughts of Naqşbandî Sheikh Aḥmad-i Kāsānī on Samā'

Abstract

Samā' has long been a subject of debate in the history of Islamic Sufism. While some scholars have deemed samā' (spiritual audition or music in Sufi practice) impermissible (ḥarām), others have considered it permissible (ğā'iz). Sufis themselves have authored independent treatises defending samā'. One such Sufi who wrote on this subject is Aḥmad-i Kāsānī. Kāsānī was a 16th-century Sufi affiliated with the Naqşbandiyya order in Central Asia. Known as Maḥdûm-i A'zam, he received his Sufi training under Muḥammad Qādī Samarqandī, one of the caliphs of 'Ubayd Allāh Ahrār. Kāsānī authored numerous works in Persian. He embraced the doctrine of waḥdat al-wuğūd (the unity of being) and frequently cited Rûmī's Maṭnawī in his writings. Many notable figures of his time praised him, including the political leader 'Ubayd Allāh Ḥān, ruler of the Shaybānīd dynasty, who showed him favour and even allocated a house for his benefit. Thanks to the support, he received from statesmen and his influential Sufi personality, Kāsānī played a key role in spreading the Naqşbandiyya order throughout Central Asia and Eastern Turkestan. Consequently, his followers came to be known as the Naqşbandī Kāsānīs. Some representatives of the Kāsānīyya branch even reached Istanbul, striving to disseminate the principles and practices of the order.

All of this clearly demonstrates that Kāsānī was a highly influential figure across a vast geographical area. As is well known, while the Naqṣbandiyya order has generally not taken a harsh stance against samā', it has adopted a cautious and reserved attitude toward the practice. However, Aḥmad-i Kāsānī diverged from this general approach and defended samā', articulating his views in a work titled Risāla-yi Samā'iyya. His development of a view different from the mainstream of his own order highlights the importance of this treatise. Despite his affiliation with the widely known Naqṣbandiyya order in Turkey, there is little information about Kāsānī's life and thought. The aim of this article is to examine Aḥmad-i Kāsānī's understanding of samā', focusing on his treatise Risāla-yi Samā'iyya. In doing so, it seeks to partially fill the gap in academic knowledge regarding Kāsānī. Before addressing the topic of samā', Kāsānī first emphasizes in his treatise that the people of Sufism adhere strictly to Ṣarī'a and trace their spiritual lineage back to the Prophet Muḥammad. He also notes, at the beginning of his treatise, that some people approach Sufism with prejudice, stating that if such individuals were to read his work, they might abandon their preconceived notions. After this introduction, he begins discussing the concept of samā'. The work covers several aspects of the topic, including the spiritual benefits of samā', its legal status, and how it spread among Sufis. The study reveals that Kāsānī grounds his defense of samā' primarily on the sayings and practices of early Sufis, as well as on rational arguments. It is evident that he places great importance on the ideas of Ḡunayd al-Baḡdādī, whom he sees as instrumental in the wider adoption of samā' among Sufis. In response to criticisms of samā' by others, Kāsānī frequently underscores the Sufis' loyalty to Ṣarī'a. For him, samā' is one of the indispensable principles of Sufi training. However, he does not believe that samā' is beneficial for everyone. He maintains that if it stirs up base or carnal desires, then samā' becomes impermissible.

Keywords: Sufism, Samā', Naqṣbandiyya, Aḥmad-i Kāsānī, Kāsāniyya.

Giriş

Tasavvuf, insanları iyi ahlaka yönlendirme amacındadır. Bu bilim dalı, insanlık arasında güzel ahlakı yaygınlaştırmak için çeşitli metotlar geliştirmiştir. Rabıta, halvet, murākabe, teveccüh, sohbet ve semâ bu yöntemlerden bazılarıdır. Her bir usule verilen önem, tarikattan tarikata değişmektedir. Mesela Nakṣibendiyye tarikatında teveccüh ve rabıtanın yeri diğer tarikatlara göre daha özeldir. Mevlevîlik'te semânın diğer tarikatlara kıyasla daha yaygın ve sistemli bir uygulama halini aldığı görülmektedir.

Nakṣibendiyye tarikatının mensupları semâyâya mesafeli yaklaşımlarıyla bilinmektedir. Tarikatın kurucusu Bahâeddin Nakṣibend (ö. 791/1389), bir semâ meclisine şahit olduğunda buna engel olmamış fakat "Bu işi yapmıyoruz ama inkâr da etmiyoruz." diyerek¹ ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. Geç dönem diğer Nakṣîler de genel olarak mûsiki ile yapılan semâdan kaçınmışlardır.² Osmanlı dönemindeki Nakṣîler içinde semâyâ olumlu yaklaşan bazı zatlar bulunmaktadır.³ Ancak Nakṣibendiyye tarikatında semâ, bu makalenin konusunu oluşturan Ahmed Kāsânî ile birlikte açık bir şekilde savunulmuştur. Onun takipçileri de semâyâ olumlu bakmışlardır. Nitekim Kāsânîyye tarikatına bağlı olan Bâkî Muhammed Şikârî Buhârî de semâyı savunmak amacıyla bir eser yazmıştır. İmâm-ı Rabbânî, Kāsânîlerin tekkede semâ meclisi

¹ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ'* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 374; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakṣibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 327; Ali Asgar Muîniyân, "Semâ' der Tarîka-i Nakṣibendiyye", *Gevher* 15 (1352), 966-972.

² Semih Ceyhan, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 457.

³ Halil İbrahim Şimşek, "İki Nakṣibendî Müceddidinin Deverân Savunması-Mehmed Emin-i Tokâdî (ö.1745) ve Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin (ö. 1778) Örneği-", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 283-298.

kurmalarını eleştirmiş ancak onlar bu uygulamaya devam etmişlerdir.⁴ Bütün bu bilgilerden Kâsânîyye'nin Nakşibendiyye'den farklı bir tutum izlediği görülmektedir.

Akademik çalışmalarda semâ konusu çeşitli yönleriyle ele alınmış olmakla birlikte,⁵ mevcut literatürde Ahmed Kâsânî'nin semâ hakkındaki düşüncelerine dair müstakil bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Bu makalede Ahmed Kâsânî'nin semâ hakkındaki risâlesinden hareketle onun semâ ile ilgili düşünceleri incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Kâsânî'nin hayatı ve risâlesi hakkında kısaca bilgi verilmiş daha sonra semâ ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır.

1. Ahmed Kâsânî'nin Hayatı ve Risâle-i Semâ'ıyye Adlı Eseri

Mahdûm-ı a'zam olarak bilinen Ahmed b. Celâlidîn el-Kâsânî, şu an Özbekistan sınırları içindeki Kâsân kasabasında 868/1463'te doğmuştur. Nesebi Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır.⁶

Mahdûm-ı a'zam, Kâsân'da eğitim aldığı sırada manevî bir arayışa girmiştir. Bu nedenle Taşkent'e gidip Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) halifelerinden Muhammed Kādî Semerkandî'ye (ö. 921/1515) intisap etmiştir. On iki yıl boyunca burada manevî eğitim görmüştür.⁷ Şeyhinin vefatının ardından onun yerine halifesi olarak irşad hizmetlerini üstlenmiştir. Kısa bir süre sonra şöhreti bölgeye yayılmış; birçok sûfî, âlim ve devlet görevlisi ondan feyiz almaya çalışmıştır.⁸ Şeybânî hükümdarı Ubeydullah Han da onun sohbetlerine katılmış ve kendisine yakın olması için ona bir ev tahsis etmiştir.⁹ Hükümdarın vefatından sonra oğulları da Kâsânî'ye yakınlık göstermişlerdir.¹⁰

Kâsânî, bir müddet sonra Taşkent'ten memleketi Kâsân'a dönerek irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak toplum içerisindeki bazı kargaşalardan dolayı

⁴ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 667.

⁵ Sema üzerine yapılan araştırmalardan bazı örnekler için bk.: Hasan Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin 'Semâ Risâlesi'", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 273-284; Arif Demir, "İlk Mutasavvıfların Musiki Anlayışları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2015), 65-87; Sâfi Arpaguş, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mûsikî, Semâ' ve Devran Hakkındaki Dinî Tartışmalar ve İsmâil Ankaravî'nin Semâ' Müdâfaası", *Marife* 3 (2007), 369-399; İsmet Kayaoğlu, "Raks ve Devrân Etrafında Tartışmalar", *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2003), 291-302; Hamide Ulupınar, "Kuzey Afrika Tasavvuf Düşüncesinde Semâ", *Bilimname* 34 (2017), 227-246; Mehmet Ayas, "Sema ve Devran Ritüellerinin Tasavvufi Eğitimdeki Yeri ve Mûsikinin Din Eğitiminde Değerlendirmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/15 (2018), 19-38; İsa Çelik - Ömer Tay, "Çiştîyye Tarikatının Semâ ve Mûsikîye Yaklaşımı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2021), 210-230.

⁶ Muhammed İbrahim Mâlmîr - Fatma Şerifi, "Berresi-i Tatbiki Tefakkurât-i İrfani Hâce Ahmed-i Kâsânî der Silsile-i Nakşibendiyye", *Metn Pejuhi-i Edebi* 91 (1404), 7-12.

⁷ Necdet Tosun, "Ahmed b. Celâlidîn el-Kâsânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/531.

⁸ Mâlmîr - Şerifi, "Berresi-i Tatbiki Tefakkurât-i İrfani Hâce Ahmed-i Kâsânî der Silsile-i Nakşibendiyye", 12.

⁹ Mualla Uydu Yücel, "Ubeydullah Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 23.

¹⁰ Nurten Kılıç, *Siyasal Kültürde Değişim: Şeybani Han ve Özbek Siyasal Oluşumu (1500-1510)* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 262.

Semerkant yakınlarındaki Dehbîd köyüne göç etmek zorunda kalmıştır. Bazen Buhara, Ahsîkes ile Semerkant'a ziyaretlerde bulunmuşsa da hayatının sonuna kadar Dehbîd'de ikamet etmiş ve 949/1542'de burada vefat etmiştir.¹¹

Ahmed Kâsânî vefat ettikten sonra onun silsilesi, Dehbidiyye ve Kâsâniyye ismiyle yayılmıştır. Kâsâniyye'nin yayılması ile Orta Asya'da Kübreviyye ve Yeseviyye zayıflamıştır. Bazı Kâsânî şeyhler, İstanbul'a kadar gelerek irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kâsâniyye'yi Anadolu'ya ilk defa Ahmed Sâdık Taşkendi (ö. 994/1586) isimli bir zat getirmiştir. Bu kol zamanla İshâkiyye, Âfâkiyye, Cûybâriyye ve diğer bazı alt kollara ayrılmıştır. 18. yüzyılda Nakşibendiyye'nin Müceddediyye kolu yayılmaya başlayınca Kâsâniyye'nin etkisi azalmıştır.¹²

Kâsânî, tasavvuf alanında birçok Farsça risale kaleme almıştır.¹³ Bunlardan otuz bir tanesi 2024'te İran'da yayınlanmıştır. Eserlerinde ayet ve hadislerin yanında Semnûn b. Hamza (ö. 298/911), Zünnûn el-Mısri (ö. 245/859) ve Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) gibi ilk sûfilerin sözlerinden istifade etmiştir. Vahdet-i vücûdu benimseyen Kâsânî, en çok *Meşnevî*'den faydalanmıştır.¹⁴

Ahmed Kâsânî, *Risâle-i Semâ'iyye*'de bazı kimselerin tasavvuf ehlini tanımadığı için onlara muhalefet ettiğini belirtmiştir. Onun eserini yazmadaki amacı sûfilerin aleyhinde olan bu kişilerin zihnindeki şüpheleri gidermektir.¹⁵

Kâsânî, risâlesinin yazılma amacını belirttikten sonra mutasavvıfların yolunun sadece şeriata uymaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. O, tasavvuf yolunun esaslarının Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Hz. Peygamber'den alınarak günümüze kadar ulaştığını vurgulamış, bu çerçevede mutasavvıfların; şeriata uymaya, nefse muhalefet etmeye ve bidatlerden uzak durmaya özen gösterdiğini dile getirmiştir. Ayrıca o, mutasavvıfların Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı olduğunu ve diğer batıl fırka ve mezheplerin savunduğu görüşlerden uzak durduğuna şu sözlerle dikkat çekmiştir: "Bu siddîklerin yolu ta'tîl ve teşbih fikrinden uzaktır. Belki onların yolu saf hidayet ile marifet nurundan ve Ehl-i Sünnet itikadından ibarettir." Kâsânî'ye göre, mutasavvıfların yolunu reddeden kimse Hz. Peygamber'e ve ashabına muhalefet etmiş sayılır; buna karşılık onların yolunu izleyen ise Hakk'ın yolundadır.¹⁶

¹¹ Tosun, "Ahmed b. Celâlidîn el-Kâsânî", 24/531.

¹² Tosun, "Nakşibendiyye", 508-510.

¹³ Ahmed-i Kâsânî'ye nispet edilen risâleler ve bu risâlelerin kayıtlı olduğu yazma eser kütüphaneleri hakkında bilgi için bk. İlham Rüstâd - Zeyneb Rahmânîyân-i Kûşkekî, "Ma'rifi-yi Nushehâ-yi Hattî-yi Risâlâhâ-i Ahmed-i Kâsânî", *Fasıl-nâme-i Pejûheş-nâme Nûshaşînâsî-yi Mutûn-i Nazm u Nesr-i Farisî* 10 (1397), 1-27.

¹⁴ Tosun, "Ahmed b. Celâlidîn el-Kâsânî", 24/531; Muhammed Takva - Abdullah Râdmerd, "Ma'rifi Mahdûm-ı A'zam", *Mecmû'e-i Resâil-i Hâce Ahmed-i Kâsânî* (Tahran: Doktor Mahmûd-i Efşâr, 2024), 32.

¹⁵ Kâsânî şöyle demektedir: "Zayıf Ahmed b. Mevlânâ Celâleddin el-Kâsânî, bu yüce zümrenin (mutasavvıfların) toprağını öpmekle kendisine ulaşanlardan, onların hâllerine ve makamlarına dair bir nebze yazılmasını istedi. Umulur ki bu nüshayı okuduktan ve gördükten sonra, Allah onlara lütuf ve başarı ihsan eder de bu zümreyi bir daha inkâr etmezler ve kendilerini onların saadetinden mahrum bırakmazlar." Bk. Hâce Ahmed-i Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", *Mecmû'e-i Resâil-i Hâce Ahmed-i Kâsânî*, thk. Muhammed Takva - Abdullah Râdmerd (Tahran: Doktor Mahmûd-i Efşâr, 2024), 83.

¹⁶ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 83.

Mahdûm-ı a'zam, bu risâlede birçok mutasavvıfın eserinden nakiller yapmıştır. Örneğin İmam-ı Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Kimyâ-ı Sa'âdet* eserindeki semâ bölümünü özetleyerek vermiştir.¹⁷ Ayrıca Mevlânâ (ö. 672/1273), Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292) ve Kâsım-ı Envâr'dan (ö. 837/1433) birçok alıntı yapmıştır.

2. Ahmed Kâsânî'ye Göre Semânın Ortaya Çıkışı

Arapça bir kelime olan semâ sözlükte dinlemek, duymak ve kulağın hoşuna giden her türlü güzel ses anlamlarındadır.¹⁸ Semâ bir tasavvuf terimi olarak dinî musikiyi dinlemeyi, makam ve nağme ile okunan dini metinleri dinlemeyi, dinlenen ilahinin etkisiyle coşup dönme halini ifade eder.¹⁹ Kâsânî, semâyı nağmeli sözlerin dinlenmesi olarak tanımlar. Ayrıca o, Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) meclislerinde kanunla neyin çalındığını belirtmiştir. Kâsânî'nin aktardığına göre Ahrâr'ın meclislerinde *Meşnevî*, Kâsım-ı Envâr'ın (ö. 837/1433) *Dîvân*'ından güzel nağmeler okunmuş ve Ahrâr, bunların etkisinde kalarak ağlamıştır.²⁰ Bu durumda o, semâyı bazı mûsiki aletleriyle ilahîlerin okunmasıyla kişinin kendisinden geçmesi olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de mûsiki ile ilgili açık bir âyet bulunmamaktadır. Mûsikinin caiz olduğunu veya olmadığını savunanlar mûsiki ile alakalı olmayan bazı âyetlerden yola çıkarak görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır. Her iki düşünceyi benimseyenler de âyetleri yorumlamada aşırıya kaçtıkları söylenebilir. Hz. Peygamber'in mûsikiye izin verdiğine dair rivayetler bulunmaktadır.²¹

Kâsânî, semânın ortaya çıkışını açıklamadan önce yaratılış konusundan bahsetmiştir. Ona göre ruhlar, âlemin imar edilmesi için yaratılmıştır. Ancak ruhun böyle bir kabiliyeti olmadığı için Âdem'e bir beden meydana getirilmiştir. Tek bir kişi ile dünya imar edilmeyeceğinden Cenab-ı Allah, Havvâ'yı da Âdem'den yaratmıştır. Ardından dünyayı imar etmesi için Âdem, dünyaya gönderilmiştir. Allah Teâlâ, insanlara doğru yolu göstermesi için onlardan bazılarını peygamber olarak görevlendirmiştir.²²

Kâsânî, tarih boyunca peygamberlerin insanlara Hakk'ın yolunu gösterdiğini hatırlatmıştır. İnsanların çoğu dünyevî meşgalelerle uğraştığından bu çağrıya kulak vermemiştir. Gaflette olan bu insanlar, rûz-i eleste²³ verdiği sözü unutmuşlardır.

¹⁷ Krş. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Kimya-yı Saâdet*, çev. Ali Arslan (Merve Yayınevi, 2004), 291-296; Kâsânî, "Risâle-i Semâ'îyye", 104-106.

¹⁸ Muhammed A'la b. Ali Tehânevî Tehânevî, *Kitâbu Keşşâf-ı Istilâhâtî'l-Fünûn* (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996), 1/971; Muhammed Murtaza Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Küveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ fi'l-Küveyt, 2001), 21/237.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 233; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2016), 442.

²⁰ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'îyye", 100.

²¹ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, 44-72.

²² Kâsânî, "Risâle-i Semâ'îyye", 88.

²³ Allah, ruhlara "Ben sizin rabbiniz değil miyim" diye sormuş ve ruhlar "evet" diye cevap vermiştir. Bu sözleşmeyi Hak Teâlâ, bizlere A'râf sûresinin 172. âyetinde haber vermiştir. Allah ile insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye "rûz-i elest", "mîsâk", "kâlû belâ", "ahid", "belâ ahdi" "bezm-i ezel" ve

İnsanlardan bazılarıysa peygamberlerin gösterdiği ilkeler doğrultusunda yaşamışlardır. Ancak Hz. Peygamber ile vahiy kesilmiştir. Bu nedenle onun ahirete irtihalinden sonra ümmeti içinde ihtilaf çıkmıştır. Kâsânî, İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Şâfiî (ö. 204/820) gibi âlimlerin içinde bulundukları zaman ve çevreye göre ictihad yaparak karşılaşılan yeni sorunlara çözüm getirdiğini belirtmiştir.²⁴

Buna binaen Kâsânî, tasavvuf yolunda da ihtilaflar çıktığını ifade etmiştir. İlk ihtilaf da Cüneyd-i Bağdâdî zamanında çıkmıştır. Bağdâdî, yaşadığı devirde halkın değiştiğini görmüştür. Kendi zamanındaki insanlara uygun olan ve onları doğru yola ileten uygulamanın semâ olduğunu fark etmiştir. O, bu nedenle semâ yolunu benimsemiştir.²⁵ Kâsânî'nin semânın ortaya çıkışını bir ictihad olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Kâsânî'nin belirttiği gibi Cüneyd-i Bağdâdî'nin semâ meclislerinde hazır bulunduğu dair bilgiler bulunmaktadır. Nitekim rivayet edildiğine göre onun da hazır bulunduğu bir mecliste bir kavval ilahi okuyunca meclistekiler ayağa kalkmıştır. Bağdâdî ise sakin bir şekilde oturmaya devam etmiştir. Ona niçin semâ yapmadığı sorulunca “Dağları yerinde hareketsiz olarak görürsün, halbuki onlar bulut gibi geçip gitmede ve dönmede”²⁶ âyetini okumuştur.²⁷ Tasavvuf klasiklerinde geçen bu bilgiden Cüneyd-i Bağdâdî'nin semâ meclislerinde bulunduğunu anlamaktayız. Bağdâdî'den önce vefat etmiş olan Zünnûn el-Mısırî'nin (ö. 245/859) de semâ meclislerinde bulunduğu rivayet edilmiştir. Bağdat'ta geçen bu hadisede bir kavvalın ilahi söylemesi için Zünnûn'dan izin istenmiştir. Kavvalın ilahi söylemesiyle Mısırî vecde gelmiştir.²⁸ Burada dikkat çeken husus bu olayın Bağdat'ta geçmesidir. Bu durumda Mısırî'nin Bağdat'ta semâ ile karşılaşmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Günümüz araştırmaları ise semâ meselesini misâk nazariyesi ile izah eden ilk mutasavvıfın Bağdâdî olduğunu göstermektedir.²⁹ Kuşeyrî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin bu konudaki fikirleri hakkında şöyle bir hadise anlatmaktadır:

Cüneyd'e sorulmuş: Sakin sakin duran bir kimse semâ dinlediği zaman neden sallanmaya başlıyor? Şöyle demiş: Allah Teâlâ 'ezel ve elest bezm'inde ilk misâkta ruhlara 'Ben sizin rabbiniz değil miyim?' diye hitap etmiş. Ruhlar da 'evet, öyle' demişlerdi. İşte o zaman bu kelâmın işitilmesinden hâsıl olan şevk ve lezzet ruhlara yerleşti, semâ dinledikleri zaman onu hatırlar ve harekete geçerler.³⁰

“bezm-i elest” gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/106.

²⁴ Kâsânî, “Risâle-i Semâ'iyye”, 91.

²⁵ Kâsânî, “Risâle-i Semâ'iyye”, 91.

²⁶ en-Neml 27/88.

²⁷ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdulhalim Muhmud - Taha Abdalbaki Surûr (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadise, 1960), 144; Abdulkarim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 155.

²⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 427; Büşra Canbaz, *Zünnûn el-Mısırî'nin (ö. 245/859) Tasavvuf Anlayışı* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 75.

²⁹ Semânın misakı hatırlattığı düşünce Cüneyd el-Bağdâdî tarafından dile getirilmiştir. Bk. 424 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 425; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 424.

³⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 424.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin misak ve semâyla ilgili bu görüşleri vesilesiyle de Kâsânî, semânın Bağdâdî ile başladığını söylemiş olması muhtemeldir. Burada Ahmed Kâsânî, semânın Cüneyd-i Bağdâdî ile başladığını belirtmiştir. Ancak Zünnûn el-Mısırî'nin de semâdan bahsettiği ve semâ meclislerine katıldığı bilinmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin semâ ve mîsâk nazariyesini dile getiren ilk sûfî olması sebebiyle, Kâsânî'nin semânın başlangıcını ona nispet etmiş olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle "olması muhtemeldir" ifadesiyle bu ihtimale dikkat çekilmiştir.

3. Ahmed Kâsânî'ye Göre Semânın Hükümü

Sûfîler güzel sesin insanı Allah'a yaklaştıran, ruhu tezkiye eden ve nefsi arındıran bir etkisinin bulunduğunu söylemektedirler. Bunlar ancak ibadetlerle elde edilecek hasletlerdir. Bu nedenle semâya cevaz veren mutasavvıfların semâya ibadet gözüyle baktığını söylemek yanlış olmaz. Buna karşılık mûsikiye muhalif olan kesimler, mutasavvıfların semâyla ilgili fikirlerini reddetmişler ve bazıları tenkitlerinde aşırıya giderek onları tekfir etmişlerdir.³¹

Ahmed Kâsânî, semânın meşruiyetini savunurken Hz. Peygamber'in, sûfîlerin ve âlimlerin hayatından örnekler vermiş; mutasavvıfların semâya dair sözlerini aktarmış ve aklî delillerle semânın caiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Mesela o, yanında şiir okununca Hz. Peygamber'in vecde geldiğini nakletmiştir.³² Hz. Peygamber'in omuzundan düşen ridası, orada hazır bulunanlar tarafından parçalanarak bölüştürülmüştür. Ridadan parça alanlar, teberrükten aldığı parçayı elbiselerine yamamışlardır.³³

Kâsânî, semâ konusundaki görüşünü temellendirmek amacıyla bazı sûfîlerin bu husustaki kanaatlerini aktarmıştır. Bu doğrultuda semânın câiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin Zünnûn el-Mısırî'nin (ö. 245/859) şu sözünü nakletmiştir: "Güzel sesler, ilahi konuşmalar ve işaretlerdir ki bunlar iyi insanlara emanet edilmiştir." Ayrıca Semnûn el-Muhib'in (ö. 298/911) şu sözünü de aktarmıştır: "Semâ, Hakk'ın

³¹ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, 115, 161.

³² Kâsânî, Hz. Peygamber'in yanında şu mısraların okunduğunu belirtmiştir: "Ciğrimi soktu hevâ yılanı / Ne tabibi var ne de okuyanı / Ancak o aşkına daldığım habîb / O'dur bütün ilaçların sahibi tabib Kâsânî. "Risâle-i Semâ'îyye", 100; Muhtemelen Kâsânî, bu hadisi *Avârifü'l-Maârif* ten nakletmiştir. *Avârif* te söz konusu hadis, Enes b. Mâlik (r.a.)'dan rivayetle şu şekilde aktarılmaktadır: "Resulullah'ın yanında bulunuyorduk. O anda Cebrail (a.s) geldi ve 'Ya Resulullah! Senin ümmetinin fakirleri zenginlerinden yarım gün önce Cennete gireceklerdir. Bu yarım gün (dünya günleri ile) beş yüz sene etmektedir.' dedi. Bunu duyan Allah Resulü (s.a.v), gayet sevinerek 'İçinizde bize şiir söyleyecek kimse yok mudur?' diye sordu. Cemaatin içinde bir bedevî 'Evet Ya Resulullah, ben söyleyebilirim.' dedi. Resulullah (s.a.v): 'Öyleyse gel söyle!' buyurunca a'rabî şu manadaki şiiri okudu: 'Ciğrimi soktu hevâ yılanı / Ne tabibi var ne de okuyanı / Ancak o aşkına daldığım habîb / O'dur bütün ilaçların sahibi tabib.' Resulullah (s.a.v) bunu işitince vecde geldi. Orada bulunan Ashab-ı Kiram da vecde geldiler. Öyle ki; Resulullah'ın (s.a.v) omuzundan ridası düştü. Vecd halinden çıkınca her biri yerlerine döndüler. Muâviye b. Ebi Süfyân: 'Hareketiniz ne güzeldi, Ya Resulullah' dedi. Resulullah (s.a.v): 'Öyle deme Ya Muaviye! Sevgilinin zikrini işittiğinde titremeyen, kimse kerim değildir.' buyurdu. Sonra omuzundan düşen ridasını orada bulunan dört yüz kişiye pay edip dağıttı." Şehâbeddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf* ('*Avârifü'l-ma'ârif*), çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 261.

³³ Bu hadisin mevzu olduğu belirtilmiştir. Bk. İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî (el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 2/165.

ruhlara nidasıdır. Vecd, ruhların bu nidasına icabetidir. Bayılma, Hakk’a vasıl olmadır. Ağlama, vasıl olmanın ferahıdır.”³⁴

Bunun yanı sıra, Cüneyd-i Bağdâdî’nin semâ, yemek yeme ve ilim müzakereleri sırasında sûfîlere ilahî rahmetin nazil olduğuna dair görüşüne de değinilmiştir.³⁵ Zira sûfîler, işittiklerini Hak’tan duyar ve vecd hâli sebebiyle yerlerinde duramazlar. Kâsânî’nin aktardığına göre Cüneyd-i Bağdâdî, rüyasında Hz. Peygamber’e semâ hakkında ne buyurduğunu sormuş o da “Benim hazır olmadığım (semâ) meclisi yoktur. Ancak (semâya) başlarken ve bitirirken Kur’an-ı Kerîm okuyun.” buyurmuşlardır.³⁶

Benzer şekilde Kâsânî, Şiblî’den de semâ ile ilgili bir hadise nakletmiştir. Şiblî semâ esnasında yüksek sesle feryat etmiş, bunun sebebi sorulduğunda ise “Eğer duyduğumu insanlar duysaydı hepsi bayılırdı” şeklinde cevap vermiştir.³⁷ Ayrıca İmam Şâfiî’nin yanında bazı beyitler okununca vecd haline girmiştir.³⁸ İmam Şâfiî bu gibi durumlarda vecde girmeyenlerin “kalp kulağının kapalı” olduğunu söylemiştir.³⁹

Sûfî düşüncede, Allah rızasına yönelik niyetle yapılan her eylem ibadet olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Kâsânî, bu minval üzerine semâya yaklaşmıştır. Ona göre haram ile helal arasındaki bir fark, insanı Hakk’a yaklaştırması ya da ondan uzaklaştırmasıdır.⁴¹ Birincisi kişiyi Hakk’tan uzaklaştırırken ikincisi O’na yakınlaştırır. Kâsânî’ye göre kişiyi semâ kadar Hakk’a yakınlaştıran bir şey yoktur.⁴² Kâsânî’nin bu görüşü, tasavvufi ritüellerin sadece dışsal formlar değil, ruhani bir yükseliş aracı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması açısından dikkate değerdir.

Semâ, sâlikî Hakk’a yaklaştırdığından Cüneyd-i Bağdâdî başta olmak üzere birçok tasavvuf ehli seyr u sülûk eğitimlerinde semâ uygulamasını da tercih etmişlerdir. Semâ da onların kurb makamında en ileri noktaya varmalarını sağlamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde sûfîleri takip ettiğini söyleyen kötü niyetli bazı kimseler, dinin

³⁴ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 99.

³⁵ Kısaltarak verdiğimiz Cüneyd-i Bağdâdî’nin bu fikri tasavvuf klasiklerinde de geçmektedir. Bk. Serrâc, *el-Lüma’*, 343; Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya’kûb el-Kelâbâzî, *et-Ta’arruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf* (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1994); Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 424.

³⁶ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 101.

³⁷ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 93.

³⁸ Kuşeyrî, semâ bahsinde İmam Şâfiî ile ilgili şöyle bir hadise anlatmıştır: İsmail b. Aliyye halini hikaye ederek der ki: Şâfiî (r.a) ile birlikte yürüyordum, öğle sıcağı bastırmıştı. Birinin türküsü söylediği bir yerden geçerken, Şâfiî: Şu adamın yanını varalım (ve onu dinleyelim) dedi. (Gittik ve dinledik). Sonra Şâfiî bana: Bu hoşuna gidiyor mu? diye sordu. Hayır! dedim O halde hissiz ve duygusuz bir kimsesin, dedi.” Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 421.

³⁹ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 93.

⁴⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 82.

⁴¹ Bu yaklaşıma yakın bir düşünce Kuşeyrî’de de geçmektedir. Kuşeyrî semânın mubah olması konusunda şöyle demektedir: Dinleyen ibadet ve taata rağbetini arttıran, Allah Teâlâ’nın muttaki kulları için hazırladığı şeyleri hatırlatan, insanı hatalardan sakınmaya sevk eden, semâ hâlindeki adamın kalbine saf vâridat ve fuyûzât getiren beste ve nağmeleri dinlemek müstahap olur bu gibi şeyleri dinlemek müstahap olur. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 423.

⁴² Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 96.

emirlerinin dışına çıkmışlardır. Kâsânî, fakihlerin bu sahtekar taifenin semâsına cevaz vermediğini ancak gerçek sûfîler için semânın caiz olduğunu belirtmiştir.⁴³

Ahmed Kâsânî'ye göre, semânın bazı faydaları kabul edilse de muhtemel zararları nedeniyle kimi çevreler onun terkinin gerekli görmüştür. O, namazla ilgili şu iki âyeti naklederek bu iddiaya cevap vermiştir: "Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar."⁴⁴ "Vay haline o namaz kılanların ki, onlar namazlarının özünden uzaktırlar."⁴⁵ Kâsânî, "namazın özünden uzak olanlar"ın kınanmasının namazın terk edilmesini gerektirmediği gibi, semâda bulunabilecek bazı sakıncaların da semânın bütünüyle terk edilmesini haklı kılmayacağını ifade etmiştir.⁴⁶

4. Ahmed Kâsânî'ye Düşüncesinde Semânın Manevî Eğitime Katkısı

Ahmed Kâsânî, mutasavvıflardan bazılarının müridlerini manevi olarak terbiye etmek için semâyı tercih ettiğini belirtmiştir. Çünkü bu uygulamanın bazı faydaları olduğunu görmüşlerdir.⁴⁷ Eserde bu faydalardan iki tanesine değinilmiştir.

Bunlardan birincisi, sâlik de bir bıkkınlık olması ya da onun kabz / bast haline girmesinden dolayı amelde bir gevşeme olması durumundadır. Kâsânî, Cüneyd-i Bağdâdî'den sonraki mutasavvıfların müridde ortaya çıkan bu sorunu meşru güzel sesler ve heyecan verici şiirler dinletmek suretiyle çözdüğünü belirtmiştir. Nitekim sâlik, semâdan sonra gevşemeden kurtularak eskisinden daha büyük şevkle amellerini ifa etmeye çalışır.⁴⁸

Semânın diğer faydası sülûk esnasında nefsânî sıfatların baskın gelmesi hallerinde görülür. Bu durumlarda mürid, karşısına çıkan perdeler yüzünden manevî olarak terraki edemez. Sâlike elest bezminden ayrılık uzun gelir, bu nedenle arzu ve coşkusu azalır. Ruhlar âlemine olan iştiağı ancak güzel nağmeler canlandırabilir. Sâlik, bu nağmelerle ezeli hitabı hatırlar ve Hakk'a olan muhabbeti ortaya çıkar. Ruh, bir uyanışla varlık tozunu ve kendini beğenmenin sisini üzerinden atar. Böylece kişi kalbin, nefsin ve tüm varlıkların kirlerinden arınır.⁴⁹ Kâsânî, bu tespitlerinin ardından Mesnevî'den şu beyitleri aktarır:

Aşk, bir kez tutuştu mu sevgiliden başka ne varsa hepsini yakan bir alevdir / Allah'tan başka ne varsa öldürmek için "lâ" kılıcını çekince bir bak bakalım, lâ'dan sonra geriye ne kalır? / Geriye "ilallah" kalır da ondan başka ne varsa gider. Sevin, a şirki yakıp yok eden güçlü aşk.⁵⁰

⁴³ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 95.

⁴⁴ el-Mü'minûn 23/1-2.

⁴⁵ el-Maûn 107/4-5.

⁴⁶ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 100.

⁴⁷ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 86.

⁴⁸ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 86.

⁴⁹ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 87.

⁵⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Mânevî*, çev. Derya Örs - Hicabi Kırlandıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 633.

Kasânî, semânın “elest bezm”inde ruhların duyduğu sesi hatırlattığını ısrarla vurgular. “Elest bezm”inde işitilen ses hatırlanınca hakikatin görünmesine engel olan vesvese ortadan kalkar. O, bu konuda şöyle der:

Vesvese pamuğunu kulağından çıkarınca aşına oldukları bir ses onların can kulağına yetişir. Ruhları o tarafa gitmek için uçmaya başlar. Kaçınılmaz olarak hareketlenirler. Varlıkları harekete geçer ve o yüce makama büyük bir özlemden ötürü nara atıp bağırırlar. Ayrılık ve uzaklık hatırlanır; bu yüzden ağlama ve sızlanma başlar. Her an asıl vatanlarına dönmek isterler, ancak bunu başaramazlar.⁵¹

O halde sâlik hakikate uzak olması nedeniyle diğer bir ifadeyle asli vatanından uzak olmasından dolayı semâda ağlamaktadır. Kâsânî, bunu annesinden ayrı olan bir bebeğin durumuna benzetir. Bu durumdaki bir bebek annesinin sesini duyduğunda ona kavuşmak için hemen ağlamaya başlar. Ağlamanın neticesinde bebeğe merhamet edilir ve bebek, annesine verilir. Aynen bunun gibi sâlik, semâdaki güzel nağmeler sayesinde misakı hatırlayıp ağlamaya başlar. Nihayetinde bu ağlaması, sâlikin kurtuluşuna vesile olur.⁵² Kâsânî, Mevlânâ’nın ağlama ve niyazla ilgili şu beyitlerini de aktararak görüşlerini pekiştirmeye çalışır:

Ağlayıp inlemek güçlü bir sermayedir. Küllî rahmet ise daha güçlü bir dadıdır. / Dadı ve anne, çocuğu ne zaman ağlayacak diye bekler durur. / Allah, sizin hacet çocuğunuzu, ağlasın da içeceği süt ortaya çıksın diye yarattı. / Dedi, “Allah’a dua edin.” Ağlamayı eksik etme ki rahmet sütleri çoğalsın. / Rüzgârın ninnisi, bulutların süt yağdırması, bizim için tasalanır, biraz sabret.⁵³ Helva satan çocuk ağlamadıkça rahmet denizi kabarıp dalgalanmaz. / O çocuk senin gözündür, kardeşim. Bil ki isteğine ulaşmak, ağlayıp yakarmana bağlıdır.⁵⁴

Ahmed Kâsânî, risâlesinin başka bir yerinde semâ ile insanın yaratılmasının sebebi arasında ilişki kurmuştur. O, semâyı insanın yaratılış gayesiyle ilişkilendirerek, onun manevi bir uyanışa vesile olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın varoluşunun temelinde Allah’a olan sevgi yer almakta olup, bu sevgi insanın derinliklerinde gizlidir. Kâsânî’ye göre, bu gizli sevgi ancak belirli etkenlerle açığa çıkabilir. Zira insanın hilkatindeki amaç Rabbü’l-Alemîn’i sevmektir. Ancak bu muhabbet, taştan ateşin gizli olması misali insanın derinliklerinde gizlidir. Taştan ateşin ortaya çıkarmak için ona vurmak gerekir. Aynen bu örnekteki gibi güzel nağmeler insanın derinliklerinde gizli olan muhabbetullahın açığa çıkmasına vesile olur. Çünkü güzel nağmeler Hakk’ın kulun kalbine hitâblarıdır. Bu nedenle güzel nağmeler işitildiğinde gönülde muhabbet ateşi yanmaya başlar ve mâsivâyı yakar. Bütün tâat ve ibadetlerden maksat bu muhabbetin ortaya çıkarılmasıdır. Hiçbir ibadet güzel nağmeler kadar muhabbetin ortaya çıkmasında etkili değildir. Zira ibadetler kulun amelleridirler güzel nağmelerse mahbûbun habîbin gönlüne hitâbıdır.⁵⁵

⁵¹ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 92.

⁵² Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 92.

⁵³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Mânevî*, 242-243.

⁵⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Mânevî*, 193.

⁵⁵ Kâsânî, “Risâle-i Semâ’iyye”, 94.

Kâsânî, tasavvufta semâyı benimseyen sûfilerin yolunu ilim ve zahidlikten ziyade yanma ve dert ekseninde ele almasını vurgulamaktadır. Ona göre, eğer semâ sadece zâhidâne bir pratiğe dayalı olsaydı, ilimde yetkin kişilerin sûfilere muhtaç olmaması gerekirdi. Ancak tarih boyunca, ilim sahibi birçok kişinin tasavvuf yoluna yöneldiği görülmektedir. Kâsânî, Muhammed Pârsâ'yı bu görüşüne örnek olarak göstermektedir. Zira Parsâ ilmi birikimi güçlü olan bir şahsiyet olmasına rağmen, Nakşibendî yoluna girmiştir.⁵⁶

Kâsânî, semânın herkes için faydalı olmadığını da vurgular. Semânın faydalı olabilmesi için ölü bir nefis ve canlı bir kalp gerekir. Eğer biri, zülf (saç) ve hâl (ben) sembollerini işittiğinde bir beşeri hatırlarsa semâ ona haram olur.⁵⁷ O, insanın ruhla ve nefsten meydana gelmesinden dolayı da sadece bazı kişilere semânın faydalı olacağını söyler. Çünkü güzel nağmeler, ruhânî yönü kuvvetli olanı Hakk'a doğru götürür ve onun kurb-i ilâhî yönünde terrâki etmesini sağlar. Nefsi ruhuna baskın kişiler, güzel nağmeler işittiğinde nefsi kuvvet bulur. Semâ, onu zina ve eğlenceye sevk eder. Kâsânî, semânın herkes için faydalı olmadığı hakkında Zünnûn el-Mısırî'nin şu sözünü nakleder: ⁵⁸ "Semâ kalpleri Hakk'a doğru götürür. Kim Hak ile dinlerse (bu) tahakkuk eder, kim nefsiyle dinlerse zındık olur."⁵⁹ Ayrıca Kâsânî, semânın hükmünün kişinin hissettiği duygulara göre değiştiğini belirten Sa'dî-i Şîrâzî'nin şu beyitlerini de aktarır:

Kardeş, bana 'Semâ nedir?' diye soracak olursan, dinleyen kimdir ne kabiliyettedir anlamadıkça bir şey söylemeyeceğim / Semâyı ruh ve maneviyatı ile dinler, yani ruhu mana burçlarından uçarsa, melekler dahi onun yüksekliği alemine varamazlar / Eğer bunu dinleyen eğlence, oyun, maskaralık adamı ise semâ ile onun ruhunda oturmuş olan şeytan kuvvet bulur.⁶⁰

Sonuç

Ahmed Kâsânî, Nakşibendiyye tarikatının önemli bir simasıdır. Zira o ve takipçileri Nakşibendiyye'nin Kâsânîyye kolu olarak kendilerine has bir isimle bilinmişlerdir. Kâsânî, tarikatın yayılmasını sağladığı gibi Farsça birçok eser kaleme almıştır. Eserlerinde özellikle Mevlânâ'nın etkisinde kalmıştır.

Kâsânîlerin semâyı olumlu bakması onların en belirgin özelliği olmuştur. Ahmed Kâsânî, âlimlerle mutasavvıflar arasında uzun tartışmalara neden olan semâyı *Risâle-yi Semâiyye'* de ele almıştır. O, bu risâlesini yazarken Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve İmam-ı Gazzâlî gibi önemli mutasavvıflardan istifade etmiştir.

Kâsânî, semâ ile ilgili bilgi vermeden önce mutasavvıfların şeriata uymadaki hassasiyetlerine değinmiştir. Bu minvalde sûfilerin silsilesinin Hz. Peygamber'e

⁵⁶ Muhammed Pârsâ'nın Nakşibend'e intisabıyla ilgili için bk. Abdülmelik İbrahimoglu, *Muhammed Pârsâ'nın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 156-157.

⁵⁷ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 95.

⁵⁸ Kâsânî, "Risâle-i Semâ'iyye", 101-102.

⁵⁹ Kâsânî'nin Zünnûn el-Mısırî'ye nisbet ettiği bu söze Ebû Nasr es-Serrâc'da rastlanılmaktadır. Bk. Serrâc, *el-Lüma'*, 342.

⁶⁰ Sâdi Şîrâzî, *Bostan Gülistan*, çev. Kilisli Rifat Bilge (İstanbul: Can Kitabevi, 1980), 153.

ulaştığını ve Ehl-i Sünnet akaidine sıkı sıkıya bağlı olduklarını vurgulamıştır. Kâsânî'nin konuya girmeden önce bu bilgileri vermesi semâ yüzünden mutasavvıflara yapılan eleştirilere bir cevap olarak görülebilir. Zira bu girişle o, mutasavvıfların şeriata karşı olan hassasiyetlerini hatırlatmış böylece dinin emirleri dışındaki bir uygulamayı benimsemelerini düşünmenin tutarsızlık olduğunu söylemeye çalışmıştır.

Kâsânî, semânın caiz olduğunu ispatlayabilmek için Hz. Peygamber'in hayatından bir örnek vermiştir. Muhtemelen bu hadisin sıhhati ile ilgili tartışmalar olduğundan o, bu konuyu özellikle mutasavvıfların düşünceleri ve aklî delillerle açıklamaya çalışmıştır. Kâsânî, seyyidü't-taife (sûfiler taifesinin efendisi) olarak bilinen Cüneyd-i Bağdâdî'nin fikir ve uygulamalarına özel bir önem vermiştir. Ona göre Bağdâdî, yaşadığı dönemdeki halkın semâ ile manevî olarak daha etkili bir şekilde eğitileceğini gördüğü için bu uygulamayı tercih etmiştir.

Mahdûm-ı a'zam'ın semânın hükmüyle ilgili naslardan ziyade aklî delile başvurduğu görülmüştür. İnsanı Hakk'a yaklaştıracak şeylerin helal olacağını söylemesi buna örnektir. Kâsânî'nin semâyla insanın ahiret hayatına olan özlemini artıran ve basiretinin keskinleşmesiyle ilahi hakikatlerin kavranmasını sağlayan tefekkür dolu bir dinleme biçimini kastettiği anlaşılmaktadır. Bu tür semâ, bir eğlence çeşidi değildir. Ayrıca onun cevaz verdiği semâ, dinî emirleri uyarken bıkkınlık ve yorgunluk hisseden sâliki rahatlatarak dini vecibelere daha büyük şevkle sarılmasını sağlamaktadır. Fakat semâ, herkese olumlu manada etki göstermez. Nefsinin etkisinde olanlar semâ ile kötü düşünce ve davranışlara mübtelâ olur.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 2 Cilt. el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. 2000.
- Arpaguş, Sâfi. "XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mûsikî, Semâ' ve Devran Hakkındaki Dinî Tartışmalar ve İsmâil Ankaravî'nin Semâ' Müdâfaası". *Marife* 3 (2007), 369-399.
- Ayas, Mehmet. "Sema ve Devran Ritüellerinin Tasavvufi Eğitimdeki Yeri ve Mûsikinin Din Eğitiminde Değerlendirmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/15 (2018), 19-38.
- Canbaz, Büşra. *Zünnûn el-Mısırî'nin (ö. 245/859) Tasavvuf Anlayışı*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Ceyhan, Semih. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çelik, İsa - Tay, Ömer. "Çiştîyye Tarikatının Semâ ve Mûsikîye Yaklaşımı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2021), 210-230. <https://doi.org/doi.org/10.30627/cuilah.796364>
- Demir, Arif. "İlk Mutasavvıfların Musiki Anlayışları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2015), 65-87.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Kimya-yı Saâdet*. çev. Ali Arslan. Merve Yayınevi, 2004.
- İbrahimoglu, Abdülmelik. *Muhammed Pârsâ'nın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Kâsânî, Hâce Ahmed-i. "Risâle-i Semâ'îyye". *Mecmû'e-i Resâil-i Hâce Ahmed-i Kâsânî*. thk. Muhammed Takva - Abdullah Râdmerd. Tahran: Doktor Mahmûd-i Efşâr, 2024.
- Kayaoğlu, İsmet. "Raks ve Devrân Etrafında Tartışmalar". *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2003.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1994.
- Kılıç, Nurten. *Siyasal Kültürde Değişim: Şeybani Han ve Özbek Siyasal Oluşumu (1500-1510)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Mâlmîr, Muhammed İbrahim - Şerîfî, Fatma. "Berresi-i Tatbiki Tefakkurât-i İrfani Hâce Ahmed-i Kâsânî der Silsile-i Nakşibendiye". *Metn Pejuhi-i Edebi* 91 (1404), 7-32.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevî-i Mânevî*. çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Muîniyân, Ali Asgar. "Semâ' der Tarîka-i Nakşibendiyye". *Gevher* 15 (1352), 966-972.
- Rüstâd, İlham - Rahmâniyân-i Kûşkekî, Zeyneb. "Ma'rifi-yi Nushehâ-yi Hattî-yi Risâlâhâ-i Ahmed-i Kâsânî". *Fasıl-nâme-i Pejuheşnâme Nûshaşinâsî-yi Mutûn-i Nazm u Nesr-i Farisî* 10 (1397), 1-27.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. thk. Abdulhalim Muhmud - Taha Abdulbaki Surûr. Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadise, 1960.
- Sühreverdi, Şehâbeddin. *Gerçek Tasavvuf ('Avârifi'l-Ma'ârif)*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Şimşek, Halil İbrahim. "İki Nakşibendî Müceddidinin Deverân Savunması-Mehmed Emin-i Tokâdî (ö.1745) ve Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin (ö. 1778) Örneği-". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 283-298.
- Şirâzî, Sâdi. *Bostan Gülistan*. çev. Kilisli Rifat Bilge. İstanbul: Can Kitabevi, 1980.

- Takva, Muhammed - Râdmerd, Abdullah. "Ma'rîfî Mahdûm-ı A'zam". *Mecmû'e-i Resâil-i Hâce Ahmed-i Kâsânî*. 19-52. Tahran: Doktor Mahmûd-i Efşâr, 2024.
- Tehânevî, Muhammed A'la b. Ali Tehânevî. *Kitâbu Keşşâf-ı Istılâhâtî'l-Fünûn*. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996.
- Tosun, Necdet. "Ahmed b. Celâlidîn el-Kâsânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/531-532. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Tosun, Necdet. *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Tosun, Necdet. "Nakşibendiyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 611-692. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2016.
- Ulupınar, Hamide. "Kuzey Afrika Tasavvuf Düşüncesinde Semâ". *Bilimname* 34 (2017), 227-246.
- Uydu Yücel, Mualla. "Ubeydullah Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22-23. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Bezm-i Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin 'Semâ Risâlesi'". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 273-284.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Küveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ fi'l-Küveyt, 2001.